

U intermezzu svjetova: Uz djelo Vanje Sutlića*

DAMIR BARBARIĆ

Institut za filozofiju, Ulica grada Vukovara 54, HR-10000 Zagreb
barba@ifzg.hr

IZLAGANJE SA ZNANSTVENOG SKUPA / PRIMLJENO: 18-04-06 PRIHVAĆENO: 19-05-06

SAŽETAK: Članak predstavlja pokušaj da se saberu i prikažu osnovne crte filozofije Vanje Sutlića, odnosno “povijesnog mišljenja”, kako je sam mjerodavno označio svoju po nakani post-filozofijsku i trans-filozofijsku misao. Ishodišna postavka povijesnog mišljenja sadržana je u stavu da bitak, bit čovjeka i bića jesu samo u odnosu, iz odnosa i po odnosu. Taj svemu prethodeći odnos ne smije se misliti kao puko apstraktan i formalan, već kao živi dinamični sklop, u smislu onoga što izriče jedna od vodećih riječi ranoga grčkog mišljenja – *harmonia*. Kao momenti sklopa, bitak, bit čovjeka i bića u cjelini uistinu nikada nisu, već svagda samo bivaju, i to svagda u jednokratnoj povijesno-epohalnoj konstelaciji, tj. svaki put bitno individuiranoj povijesnoj zgodi. Izvorište samog odnosa, tj. povijesne zgođe, Sutlić nalazi u onomu što je u filozofijskoj tradiciji bilo mišljeno i određeno kao “ništa”. Upravo u tom “ništa” on u otklonu od tradicionalne odredbe u smislu nijekanja i nedostajanja (*privatio*) prepoznaje pozitivno, moćno i omogućavajuće zbivanje povijesnog individuiranja svijetova, prisutno ponajprije u biti onoga što poznajemo kao vrijeme i kao slobodu.

KLJUČNE RIJEČI: Povijest, odnos, ništa, individuacija, vrijeme, sloboda.

Iz ništenja je nemoguće iskočiti – njemu se valja suprotstaviti na njegovu tlu.¹

Čovjek je u svojoj biti *odnos*. To znači da on nije neko nešto, neko u sebi gotovo, dovršeno i zaokruženo biće, koje bi se još uz to moglo i odnositi spram nečega drugog. Naprotiv, čovjek jest *samo* u odnosu i po odnosu. Strogo gledano, on i nema neku bit, u smislu postojane, jednom zauvijek ustanovljene, stalne naravi i ustroja. Njegova je bit naime takva da se svagda rađa i tek privremeno (epohalno) ustaljuje upravo u odnosu i iz odnosa, da bi potom – ponovno u odnosu i iz odnosa – postajala drugom i drukčijom.

Spram čega je čovjek u odnosu? Spram drugog čovjeka, spram sama sebe, općenito spram bića. Ali ni bića nisu naprosto postojeća, u sebi gotova i

* Tekst izlaganja na simpoziju *Izgledi povijesnog mišljenja. Uz 80. obljetnicu rođenja Vanje Sutlića*, održanog u Zagrebu 6. i 7. listopada 2005. u organizaciji časopisa *Tvrđa*, Hrvatskog društva pisaca i Hrvatskog centra PEN-a.

¹ V. Sutlić, *Bit i suvremenost. S Marxom na putu k povijesnom mišljenju*, Veselin Masleša, Sarajevo 1967, str. 420. Dalje se navodi kao BS s oznakom stranice.

dovršena, već i sama jesu svagda tek u pojavljivanju, nastupanju, pristupanju, nadolaženju, susretanju, ili pak odmicanju, povlačenju, prikrivanju, nestajanju. No prije svega, da bi se uopće mogla pojaviti, da bi ih se uopće na koji način moglo sresti, bića trebaju nešto poput prethodno rastvorene čistine, poprišta i “igrišta” svojeg pojavljivanja i prikrivanja, prisustva i odsustva.

Čovjek se, doduše, ponajprije i najčešće odnosi spram mnoštva bića u njihovoj stalnoj mijeni, u igri njihova nastupanja i odstupanja, no može se – i to je ono što ga čini iznimnim među bićima – odnositi i spram same iskonske čistine u koju bića nailaze da bi prisustvovala i iz koje se povlače u odsutnost. U tradiciji filozofije ta je svem zbiljskom biću prethodeća čistina najčešće bila shvaćena kao “mogućnost”, te je na primjer u transcendentnom filozofiranju odnos spram nje bio prepoznat kao nužni uvjet sveg iskustva bilo koje pojave uopće.

I biće je, i to baš kao biće, to što svagda jest tek u odnosu i po odnosu. Da bi uopće bilo, mora se i ono odnositi spram izvorne otvorenosti i čistine mogućeg prisustva i odsustva, a time i spram čovjeka, koji je pak sa svoje strane bitno upućen upravo na tu otvorenost. Jer čovjek se, rečeno je, u svojem svakodnevlju bavi gotovo isključivo onim zbiljskim, ili pak moguće zbiljskim, no može se, u iznimnoj zgodi – postajući time i sam izniman i budeći u sebi iznimnost čovjeka kao takvog – prvotnije, premda nikad isključivo, odnositi i spram same one čiste mogućnosti pojavljivanja svega, spram iskonske čistine sveg prisustva i odsustva. U tom odnosu više nije upućen ni na koje i ni na kakvo biće, nego na samo ono biti u svakom mogućem biću, na “bitak”.

Ali ništa pogrešnije nego sam taj “bitak” opet razumjeti kao nešto postojano, gotovo i postojeće. “Bitak” nije biće, a ponajmanje nekakvo postojeće nešto. Gotovo nesavladiva čovjekova navika i snaga supstancijaliziranja svojstvena gramatički ustrojenu jeziku kao da sile na to da se i sam “bitak”, ma i protiv volje, pomišlja kao neko biće. No i “bitak” jest samo u odnosu i po odnosu. I samo ono biti u svemu bitno je ograničeno i konačno, prožeto dubokom ništavnošću, koja čini to da se “bitak” – paradoksalno: da bi uopće bio – mora svagda iznova ovako ili onako upuštati u odnos spram iskonske čistine mogućeg pojavljivanja i prikrivanja, što dakle ujedno znači spram biti čovjeka i spram mogućnosti bića. Povijesni odnos “nije samo ni spekulativno jedinstvo ‘formalnog’ i ‘materijalnog’, nego, preko njega, iznad i ispred njega, takova izvorna punina da su ‘apstrakcije’ (kao ‘bit čovjeka’, ‘bitak’, ‘bića’, etc.) zapravo samo indicirajući primjerene, ne približavajući se ‘stvari’ nikada do kraja.”²

Bitak, bit čovjeka i bića jesu dakle u odnosu, iz odnosa i po odnosu. Taj svemu prethodeći odnos ne smije se nipošto misliti kao puko apstraktan i formalan. Naprotiv, u njemu je sadržana takva “iskonska punina” da se u usporedbi s tim i sam bitak i bit čovjeka i cjelina bilo kako pomišljivih i zamislivih, mogućih i zbiljskih bića pokazuju kao nešto tek izvedeno. U odnosu i

² BS 371 i d.⁸

kao odnos sve to jest ujedno i zajedno u iskonskom, nerazlučivom jedinstvu: “Povijest nije drugo do zbivanje *odnosa* biti čovjeka, bića i bitka. U strogom smislu, povijest je *odnos*, naravno, ako se pod njim ne razumije formalizirana relacija relata, u koju može ući bilo što, nego *izvorna punina* po kojoj sve povijesno *jest*. Ovaj *odnos* nije nešto naknadno što pretpostavlja samostalno bivstvovanje čovjeka, s jedne, a bića i bitka, s druge strane.”³

To iskonsko “jedinstvo” odnosa možda je najuputnije misliti kao *sklop*, pri čemu ta riječ smislom ukazuje na ono što izriče jedna od vodećih riječi ranoga grčkog mišljenja *harmonia*, koja naznačuje neko čudesno jedinstvo onih krajnje različitih, štoviše suprotnih, koji su ipak jedno s drugim “uklopljeni” i “sklopljeni”, “uzglopljeni” na taj način da u tom sklopu ono različito i suprotno ne samo ne gubi ništa od svoje vlastitosti, svojstvenosti, individualnosti, nego je naprotiv upravo iz te zajednice s onim sebi suprotnim čuva, štoviše osnažuje i potvrđuje.

Ako već čovjek, bića i bitak nisu ništa postojeće, nego jesu – bolje rečeno svaki put bivaju – samo u odnosu kao sklopu i iz njega, tad taj sklop još manje može biti nešto što jest u smislu naprostog postojanja. Sklop jest samo i jedino time da se svagda stječe, slučuje, događa. Utoliko je sklop bitka, biti čovjeka i bića u njihovoj mogućnosti neka bitno “*jednokratna, iskonska povijesna zgodna*”,⁴ to znači ni na što drugo svodiva povijesno-epohalna konstelacija onoga što iz sklopa proizlazi na svjetlo pojave. Filozofijski shvaćena, povijest nije tek pripovijedanje o djelima i trpnjama, o usponima i padovima živih bića u svijetu, nije čak ni samo to sudbinsko zbivanje, već je prije svega toga zgodna iskrsavanja, uposebljenje, individuiranja bitka, biti čovjeka i cjeline mogućih i zbiljskih bića u jednu, svaki put jednokratnu konstelaciju koju nazivamo “svijetom”. Svijet je “povijesno-epohalno svjetlo”,⁵ u kojemu se objavljuje i ujedno uskraćuje bitak, u koje nastupaju i iz kojeg se povlače bića, za koje skrbi, čuva ga i njeguje čovjek, prije svega tako da u bićima i posredstvom bića odjelovljuje, pro-iz-vodi, a to znači očituje i pokazuje epohalno jednokratno objavljenje bitka.

Ono što tako reći skrivljuje to da bitak, bit čovjeka i bića u cjelini svakô na svoj način uistinu *nisu*, već samo *bivaju*, i to samo u uzajamnom odnosu i iz tog odnosa, tj. sklopa, tj. zgođe, i to svaki put u jednokratnoj povijesno-epohalnoj konstelaciji, “jest” *ništa*, kojim je svako od toga na svoj način prožeto i koje tvori iskon i bezdano središte samog sklopa kao takvog. Premda se to “ništa” čovjeku u pravilu pričinja tek praznim i ništavim, može on – živi li sebe kao odnos i zna li sebe jednim od momenata cjelovitoga povijesnog sklopa – upravo u tom “ništa” iskusiti najdublju, sveomogućujuću moć.

Unutar svijeta postojećih bića ono ništa očituje se tek dubljem i pomnijem pogledu, i to “u često jedva vidljivom tragu”, na primjer “kao granica,

³ BS 363.

⁴ V. Sutlić, *Praksa rada kao znanstvena povijest. Ogledi uz filozofijsko ustrojstvo Marxove misli*, Prosvjetni sabor Hrvatske, Zagreb 1974, str. 56. Dalje se navodi kao PR s oznakom stranice.

⁵ PR 56.

kao otpor, kao kontura lika, kao sjena, kao prizvuk i podtekst”,⁶ što sve našem uobičajenom pogledu svagda uzmiče pred prividom punine i snage prisutnog bića. No korak dalje u mišljenju očitovat će ono ništa štoviše i kao granicu cjelokupnog bića kao takvog, kao onu među preko koje i izvan koje naprosto više ne može biti ničega. U oba ta slučaja ono ništa iskušava se samo niječno, kao puka lišenost, nedostajanje bića i nečega, te utoliko kao “ništavno ništa”.⁷ Tek se dubljem uvidu onog mišljenja koje zna čuti i slijediti “bezglasni nagovor ‘ničega’ u zbivanju”⁸ to “ništa” više ne pokazuje samo kao neprekoračivi obod obuhvatnoga kruga svijeta, nego izvornije kao samo njegovo središte: “Van ‘kruga’ ovog svijeta [...] leži ‘ništa’, i to ovaj svijet pri povratku u ‘krug’ čini tako familijarnim, skrovitim i pouzdanim makar koliko inače bio kompliciran. Ali nije ono samo van tog ‘kruga’: ‘ništa’ je i *u srži* ovog svijeta jer se on održava samo dinamikom stalnog obnavljanja i od početka prijeti da rastvori strukturu ovog svijeta.”⁹

Živo, pozitivno, “moćno, omogućavajuće ‘ništa’”¹⁰ pravi je sadržaj onoga što iskušavamo kao vrijeme i kao slobodu. “S vremenom je dana posljednja međa (horos), *horizont*, obzorje svijeta, njegov povijesni *principium individuationis*.”¹¹ Shvati li se vrijeme ne tek formalno i apstraktno, naime kao izvanjska mjera i granica kretanja i bivanja, nego kao živi, ispunjeni vijek onog što biva, te tek *ujedno* s tim i kao njegova, iz njega samog izrasla, omatajuća ga, omeđujuća i upoedinjujuća vlastita granica i mjera, i shvati li se jednako tako sloboda ne tek kao apstraktna mogućnost izabiranja, nego kao pozitivna zadaća, svojstvena svagda samo jednom čovjeku, naraštaju ili pak narodu, njima i jedino njima – tad se postupno počinje naslućivati nešto od čudesne pozitivnosti moćnoga ništa, koje individuira, uposebljava tako da svako biće stavlja u njegov, samo njemu dan i zadan *položaj*: “Bića *jesu* po svom položaju koji nije samo prostorno plasiranje-smještaj nego prije svega važnost, zadatak, posao, djelo, napor, ushit, omalovaženje, prednost, odmor, blizina, udaljenost, obaveza, prijatnja, ne-volja itd. – ukratko: prisutnost ili ne-prisutnost, značenje i smisao.”¹²

Vrijeme kao povijesno vrijeme “jest *ujedno bivstvovanje* (vijek, vita, bios, život) povijesti i *mjera* (tempus – hronos, odmjereno vrijeme) ovog bivstvovanja”.¹³ Sloboda je – u bitnom “diskontinuitetu povijesnog zbivanja”¹⁴ – otvorenost za primanje i prisvajanje svog položaja, odnosno zadatka, te za proizvođenje s njim u skladu. “Takav pojam [...] je sadržajan, za razliku

⁶ BS 410.

⁷ BS 420.

⁸ BS 415.

⁹ BS 255.

¹⁰ BS 416.

¹¹ BS 34.

¹² BS 411.

¹³ BS 34²⁸. U knjizi pogrešno; treba stajati: ²⁷.

¹⁴ BS 256¹.

od onog formalnog; on vidi slobodu tamo gdje je očima novovjekovnog svijeta nismo skloni vidjeti, u spontanosti prirodnog rasta, u događanju prvog vremena, u spontanosti gesta.”¹⁵

Proizvođače, a to sad znači dajuće, pružajuće i uposebljujuće ništa skriva se ponajprije u onomu što nazivamo *slobodnim vremenom*. Daleko od svakog puko sadašnjeg trenutka na apstraktnom kontinuumu vremenskih dimenzija sadašnjosti, budućnosti i prošlosti, ravnodušno jednakog svakom drugom, slobodno vrijeme je istinsko “temeljno vrijeme povijesti”¹⁶ upravo kao “duboko iskušeni trenutak sadašnjice”¹⁷ i kao “iznimni trenutak” u kojem “i čovjek i svijet postaju *svremeni*, što znači da doista jesu”.¹⁸ Bez straha od pretjerane emfaze može i mora tako shvaćeno slobodno vrijeme biti nazvano čudom: “Da je ‘slobodno vrijeme’, to jest nekontrolirano, neplanirano, neesencijalno, ne-prirodno, uopće moguće, da je samo ‘vandimenzionalno’ vrijeme uopće moguće, *eto onog čuda nad kojim zastaje jedna dublja misao nego što je filozofija*, čuda koje ostavlja za sobom svu metafiziku i sav rad uopće, čuda događanja prije događaja, da tako kažemo: povijesti prije svake povijesti.”¹⁹ Pitanje je može li ono što je u tom čudesnom, tako reći predpovijesnom “slobodnom vremenu” sloboda i što je u njemu vrijeme ikako i ikada postati temom misli.²⁰ A ipak treba upravo u tomu prepoznati najviši i najpreči zadatak misli i mišljenja: “To je najveći, jedva zamišljivi ‘zadatak’ misli: *da misli povijesnu individuaciju u njenom iskonu*, ne po onome kako se već očitovala. U intermezzu epoha, povijesnih svjetova, misli je kao da nema što da misli: čak je i cjelina prethodno različitog, koje je naknadno povezano u osvrtu na sveuspostavljajući iskon, ostala za njom. Pa ipak misao nikad nije tako slobodna i vlastita kao u tom ‘hiatus irrationalis’: tu ona nije odijeljena od ‘bitka’ – kako bi tek naknadno, preko ‘bića’, ‘stvari’, ‘predmeta’ do njega došla; tu je ona *jedno* s poviješću i zato povijesno-tvorna.”²¹

S obzirom na svoj položaj i mjesto, drugim riječima na svoj najviši zadatak, povijesno mišljenje se, u najstrožem smislu riječi, zbiva u međuprostoru, u intermezzu svjetova. Utoliko mu više nisu svojstveni lik, ustrojstvo i bitni način opredmećujućeg i predstavljajućeg mišljenja *o nečemu*. Bliže bi njegovu narav očitovala odredba mišljenja *nečega*, u objektnom i subjektnom smislu ujedno, dakle kao mišljenja koje ono što misli tim mišljenjem tek uopće pro-iz-vodi, što znači izvodi na svjetlo pojave, očituje i pokazuje. Riječ je tu prije o nekom “do-puštajućem mišljenju”²², kojemu je dalek svaki s-hva-

¹⁵ BS 256¹.

¹⁶ BS 41.

¹⁷ BS 419.

¹⁸ BS 268.

¹⁹ PR 38.

²⁰ PR 39.

²¹ BS 387.

²² PR 284.

čajući, po-imajući operativni, radni zahvat prerađujućeg, proračunavajućeg i preoblikujućeg metafizičkog “forsiranja stvari”.²³

Povijesno mišljenje počiva na pribranoj odluci za skromnost primanja i skrb oko primljenog, za jednostavnost, gotovo neupadljivost sabranog kazivanja.²⁴ Premda, odmjereno u odnosu na moć, gotovo svemoć sverazlažućeg i sveobrazlažućeg mišljenja kakvo znamo iz dosadašnje predaje filozofije, nako sasvim nemoćno i krhko, lutajuće i svagda bez jamstva pred mogućnošću potpunog promašaja, povijesno mišljenje sluti da njegov opraštaj i iskorak iz bitno zatvorenog kruga moći, tog totalnog, sve ubrzanijeg kruženja uvijek istog na sve višem stupnju samopotenciranja, ne potječe iz puke nemoći, nego upravo obratno “iz obilja, suviška, životnosti za koju je ‘moć’ svagda pro-sjek, od-sijecanje raz-lučenja, razlike”.²⁵

Dopuštajući, budeći i njegujući živu razliku, svojstvenost, neusporedivu jednokratnu vlastitost onoga što živi, povijesno se mišljenje više ne da očarati i zavesti idealom snage stojnosti, postojanosti, trajnosti u svemu što jest: “Stojna ljepota bitka jest u njegovoj trajnosti. Lijepiti se za *takav* život nije naša stvar.”²⁶ Sva će njegova težnja, često tek muka upornog traženja i sustajanja, biti upućena na mnogostruko opetovano otvaranje i oslobađanje mogućnosti da se rad – koji “metafizički uzet jest isto što i moć”,²⁷ odnosno “gospodstvo i vlast nad svim što jest i nad samim sobom, posljednja mogućnost svega i moć nad svim koja sebe postavlja i u svemu ispostavlja”²⁸ – “*obrne, raz-loži* i tako obrati u *povijesnu* pro-iz-vodnju bića iz pri-gode bitka i vremena koji će čovjeku, u njegovoj biti, drugačije, u-godnije po-godovati od gospodstva i gospodarenja”.²⁹

Kao i sam rad, i povijesno je mišljenje u svojoj osnovi suočeno jedino sa samim onim ništa u središtu povijesnog sklopa kao takvog. No dok se rad – to znači bitak bića kao rad – spram tog ništa kao svoje “*načelne granice*” odnosi, i to posredstvom “čovjeka radnika”, uvijek i jedino tako da ga bezuvjetno hoće i mora neutralizirati, tako reći pripitomiti, “domesticirati i kao domesticirano potčini[ti] sebi – čineći iz njega (iz Ništa) unutrašnji pokretač svog vječnog kruženja oko sebe i za sebe, sve na višoj razini samotranscendencije u imanenciji”,³⁰ dotle se povijesno mišljenje bez jamstva, osiguranja i zaštite otvara spram *povijesnog ništa* u intermezzu svjetova, te se neupadljivo smješta i naseljava u samo središte moći, tamo gdje je ona jedino nemoćna: “Obrat svijeta moguć je samo iz njegova središta, ne iz oboda koji hoće da korigira vrtnju ‘kruga’.”³¹

²³ PR 284.

²⁴ PR 283.

²⁵ PR 59.

²⁶ PR 149.

²⁷ PR 157.

²⁸ PR 43.

²⁹ PR 283.

³⁰ PR 260 i d.

³¹ PR 150.

U tom središtu i iz njega “izvještava čovjek o ‘vijesti’, donosi je, i time se sabire za dodijeljenu povijest”.³² Upravo je u tomu daljnja, punija i konkretnija odredba onoga što zapravo kazuje ishodišna i uputna riječ “odnos”. Jer “latinska riječ *relatio* znači *uzvratanje* onome koji se obratio na nekoga i utoliko izriče mogućnost i temelj *izvještavanja, pripovijedanja, govorenja*”.³³ Povijesni sklop i njegova zgoda najprisnije su vezani uz kazivanje. Stoga je jednako točno reći “da se povijesni sklop događa u kazivanju”³⁴ kao i to da je “da bi došlo do kazivanja potrebna [...] zgoda povijesnog sklopa”,³⁵ ili pak da je “navješćivanje kao bit govora dalo [...] povijesni sklop”.³⁶ No osnovno je da “jednostavno, pravo kazivanje” o kojemu je tu riječ nikada nije puko govorenje, nasumično oglašavanje ili pak samouvjereno “jezičanje”. Preduvjet toga da se čudnovatoj “jednostavnosti” tog kazivanja samo i početno približi bila bi obuhvatna i temeljita “destrukcija one ontologije koja leži u osnovi svake lingvistike”.³⁷ Prije svega treba ustrajavati na tomu da je bit jednostavnog kazivanja u mišljenju.³⁸ Kazivanje pak nije nikakvo sredstvo naknadnog priopćenja onog već mišljenog i domišljenog. Sâmo mišljenje u sebi se zbiva kao kazivanje. U skladu s mijenom iskustva i određenja mišljenja kao povijesnog, bit će iz temelja izmijenjen i ustroj njemu pripadnog kazivanja. Premda ono, naime, još uvijek govori u iskazima, izjavnim rečenicama, te rečenice “nisu više ništa logičko i gramatičko, nego su dobile karakter zbijanja”.³⁹ Govor, iskušen iz povijesnog mišljenja, “nije sredstvo sporazumijevanja, nego kompleksno dovodenje bitka, vremena, biti čovjeka i bića na čistac”.⁴⁰

Tako će povijesnome mišljenju “na kraju filozofiranja i metafilozofiranja” najsvojstvenijom zadaćom ostati jednostavnost kazivanja,⁴¹ i ono će se sve više posvećivati upornim pokušajima da pomno i oprezno “*oslobađa jezik’ za ono što on kazuje*”.⁴² Na koncu će mu se čak učiniti kako bi moglo biti da je “na pomolu [...] usred historijske događajstine, povijesni čovjek koji skrbno prima povijesnu zgodu u povijesnom mišljenju, u kojemu se sabire zgodi potrebno primanje na gôd danog i u središtu svijeta zgođenog kazivanja konačne, jednokratne zgođe, koja je našla svoje kućište i time pre-

³² BS 35.

³³ BS 35.

³⁴ V. Sutlić, *Kako čitati Heideggera. Uvod u problematsku raznu ‘Sein und Zeit’-a i okolnih spisa*, August Cesarec, Zagreb 1989, str. 99. Dalje se navodi kao H s oznakom stranice.

³⁵ V. Sutlić, *Praksa rada kao znanstvena povijest. Povijesno mišljenje kao kritika kriptofilozofijskog ustrojstva Marxove misli*. Drugo, prošireno i popravljeno izdanje. Globus, Zagreb 1987, str. 218. Dalje se navodi kao PR² s oznakom stranice.

³⁶ PR 148.

³⁷ PR² 32.

³⁸ PR² 218.

³⁹ H 99.

⁴⁰ H 99.

⁴¹ PR² 32.

⁴² H 179.

bivalište čovjeka u povijesnom zovu i kâži”.⁴³ No takva povijesna čovjeka – istog koji je godinama ranije već bio zazvan kao ”zavičajni čovjek u harmoničnoj cjelini povijesnog sklopa, kojeg svako djelo jest djelo povijesti”⁴⁴ – upravo taj u zgodi povijesnog sklopa i njenoj kaži konačno nađeni zavičaj, kućište i prebivalište ujedno nepovratno odvaja od srodnih mu bića i čini ga gotovo potpunim strancem među njima: “Kad počinjemo misliti nešto novo, onda počinjemo nekako i na novi način kazivati – pa se u vlastitom jeziku osjećamo kao stranci, a tako izgledamo i svojim sunarodnjacima (i ne samo njima) – ne zato da bismo prešli na drugi jezik, nego da bismo za sebe našli kazivanje koje je primjereno onome što mislimo, što nam se pokazuje.”⁴⁵

No rastuća osamljenost nije dovela do sustajanja onih u poznim godinama sve naglašenijih pokušaja da se pažljivim koracima mišljenja uvijek iznova poseže u riznicu starih riječi slavenskih jezika, za koje se činilo da bi upravo u svojevrstoj “naivnosti” mogli biti za jednostavno kazivanje podobniji od “preopterećenih jezika metafizičkog Zapada”.⁴⁶ Koliko daleko su ta zacijelo tek početna nastojanja dovela, to neka ovdje ostane pitanjem. Izgleda da je pitanjem ostalo i onome čijem su djelu posvećena ova promišljanja. O punoj izloženosti, nesigurnosti i krajnjoj neizvjesnosti ishoda, kao i o tomu da “samo onaj koji bi da doista živi, može u pravom smislu promašiti svoj život”⁴⁷ znao je više nego dovoljno. Ne tek na kraju rijetko ustrajna i jedinstvena misaonog puta, nego već u prvoj, možda i temeljnoj svojoj knjizi nedvosmisleno je navijestio usud vlastita mišljenja: “Na nama je da nađemo primjeren jezik, čak uz cijenu da nas svjetlost novog svijeta u iskonu zaobljesne, iznenadi, da sustanemo, da eventualno tek zamucamo.”⁴⁸

Bibliografija

Vanja Sutlić, *Bit i suvremenost. S Marxom na putu k povijesnom mišljenju*, Veselin Masleša, Sarajevo 1967.

— *Praksa rada kao znanstvena povijest. Oglеди uz filozofijsko ustrojstvo Marxove misli*, Prosvjetni sabor Hrvatske, Zagreb 1974.

— *Praksa rada kao znanstvena povijest. Povijesno mišljenje kao kritika kriptofilozofijskog ustrojstva Marxove misli*. Drugo, prošireno i popravljeno izdanje. Globus, Zagreb 1987.

— *Kako čitati Heideggera. Uvod u problematsku raznu ‘Sein und Zeit’-a i okolnih spisa*, August Cesarec, Zagreb 1989.

— *Uvod u povijesno mišljenje. Hegel – Marx*. Priredili D. Barbarić, B. Drbohlav, D. Savić. Demetra, Zagreb 1994.

⁴³ V. Sutlić, *Uvod u povijesno mišljenje. Hegel – Marx*. Priredili D. Barbarić, B. Drbohlav, D. Savić. Demetra, Zagreb 1994, str. 161. Dalje se navodi kao UPM s oznakom stranice.

⁴⁴ BS 382.

⁴⁵ UPM 116.

⁴⁶ PR² 32.

⁴⁷ BS 420 i d.

⁴⁸ BS 197.

**In the Intermezzo of the Worlds:
On Vanja Sutlić's Work**

DAMIR BARBARIĆ

ABSTRACT: The article is an attempt to collect and present the basic outlines of Vanja Sutlić's philosophy, that is, the "historical thinking", as he named it, and which is in its intention post-philosophical and trans-philosophical. The starting point of the historical thinking is contained in the attitude that the Being, the essence of the man and the essence of a being are only in the relationship, from the relationship, and by the relationship. The all preceding relationship must not be considered as purely abstract and formal, but as a living, dynamic framework, in the sense of what is understood by one of the leading words of the early Greek thought – *harmonia*. As the moments of the framework, the Being, the essence of the man and the essence of a being, in their entirety truly never are, but are always becoming, specifically, in the one-time historical-epochal constellation, i.e. in the historical event that is always essentially individuated. Sutlić finds the source of the relationship as such i.e. the historical event, in what was in the philosophical tradition considered and defined as "nothing". It is in the "nothing" that he, deviating from the traditional definition in the sense of negation and absence (*privatio*), recognizes the positive, powerful and enabling occurrence of the historical individuation of the worlds, which is before all present in the essence of what we know as time and freedom.

KEY WORDS: History, relationship, nothing, individuation, time, freedom.
